NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

IETS OVER GEVANGENEN EN GEVANGENISSEN.

Terwijl de vraag over het al of niet noodzakelijke van de doodſtraf met ijver en warmte meestal tusſchen de voorſtanders van de oude op Gods woord gegronde regtsinſtellingen, en hen, die uit nieuwerwetſche denkbeelden of uit een algemeen gevoel van menschlievendheid regten en pligten willen afgeleid zien, bepleit wordt, heeft zich onder de meeste volkeren van het beſchaafd Europa een ander geſchil opgedaan, dat zich bijzondere perſonen meer onmiddellijk kunnen aantrekken en waaromtrent de Christen vooral niet onverſchillig mag blijven. Wij bedoelen het al of niet nuttige en noodzakelijke der pogingen van de genen, die aan de met gevangenis geſtrafte misdadigers, zoo wel gedurende den tijd, als na het verloop hunner gevangenisſtraf, trachten nuttig te zijn.

Wanneer wij bedenken, dat de Overheid het zwaard niet te vergeefs draagt, en dat ingevolge de ordinantie Gods ook hier beneden reeds de ſtraf den misdadiger aangedaan werkelijk *ſtraf*, d. i. een lijden, als gevolg van misdrijf ter voldoening aan den eisch van het regt is, en uit haren aard zijn moet, dan komen ons reeds dadelijk die pogingen verwerpelijk voor, door welke de gevangenisſen en tuchthuizen tot aangename, ja zelfs in zekeren zin vermakelijke verblijven zouden herſchapen worden, en die, uitgaande van hunne zoogenaamde menschlievende begrippen, geene ſtraf, maar alleen maatſchappelijke veiligheid beoogen. Van dezen behoeven wij echter hier niet te ſpreken. Het ligt toch wel in den aard der zaak, dat zij, die dit gevoelen koesteren, niet in waarheid het oog kunnen hebben op de verbetering van den misdadiger, wiens geweten wel door dezen uitwendigen welſtand maar niet door de kwellingen van wezentlijke tucht, gevaar loopt in ſlaap gewiegd te worden.

Het kan niet genoeg gezegd worden, dat de aard en en het doel der maatſchappelijke ſtraffen werkelijk daarin beſtaat, »dat het beleedigde regt gewroken en de misdadiger getuchtigd worde," ofſchoon dan ook die tucht (wij erkennen het gaarne) een van God voorbeſchikt middel tot zijne verbetering zijn kan. Van daar, dat uit geene der voorſchriften, die tot de liefde jegens de naasten als tot ons zelven behooren, de afſchaffing der ſtraf kan afgeleid worden. Noch ligchaamskastijding, noch doodſtraf zelve wordt gewraakt, zoo de openbare magt die verordineerd heeft, en de geloovige, wanneer Gods genade hem daartoe brengt, de beſtraffing als zoodanig lief te hebben, vindt daarin niets ſtrijdigs met de hoogſte Liefde. Veeleer vindt hij het daarmede overeenkomſtig de tijdelijke ſtraffen, als voorbeelden der eeuwige door den Heer van hemel en aarde ingeſteld, op Zijn bevel en uit liefde tot Hem voor te ſtaan en te verdedigen, overtuigd zijnde, dat alleen langs dezen wettigen en door Gods woord als geheiligden weg de liefde in waarheid kan betracht worden.

Aan deze oorzaak is het intusſchen toe te ſchrijven, dat op zoo vele Christenen de verdenking en de blaam van onmenschlievendheid rust, terwijl in waarheid hunne liefde ſlechts meer verheven boven vleeſchelijke indrukken en gemoedsaandoeningen, meer overeenkomſtig met Gods woord en onderworpen aan Zijn wijs beſtel is. Hetgeen wij hier aanmerken dient onzes inziens vooral door de zoodanigen, die zouden willen medewerken tot de verbetering van het levensgedrag van misdadigers, in het oog gehouden te worden. Werkzaamheden, allerlei ſoort van bezigheden, het genot van geldelijke voordeelen daaraan verknocht, aan den misdadiger gedurende zijne gevangenis te willen ſchenken, is zijn lot veraangenamen, en ſchoon wij hem, als menſchen, elke verademing ook in het ligchamelijke

van harte gunnen, kunnen wij den menſchenvriend niet genoeg waarſchuwen, dat zoo iets op zich zelven niet tot waarachtige verbetering van levensgedrag leiden kan, en alzoo nooit zijn doel zijn moet. Het lot der gevangenen behoudens de ſtraf te verzachten, dat in zoo verre te verbeteren als noodzakelijk is om hun des te geleidelijker de blijde boodſchap, de zaligheid in en door Christus, te verkondigen, zie daar het doel van den Christen, die als zoodanig zijnen naaste (de gevangenen niet het minst) lief heeft. Dit was het oogmerk van Howard in eenen tijd, toen wreedheid en onbeſchaafdheid de Europeſche kerkers, vervuld van ellende, voor den troost des Evangeliums op de meeste plaatſen toegeſloten hield (*), maar men vergete niet, dat het materialisme, de zucht voor zich en anderen om het ſlechts in deze wereld goed te hebben, en de hooge waardering van levensgenot eenen ſlagboom tegen de pogingen van den Evangelieverkondiger opwerpen, veel hechter en ondoordringbaarder dan wreede cipiers en zware ketenen. Deze wijken ſchielijk wanneer de ſtem van bloot menſchelijke meêwarigheid daarop zekeren blaam werpt; gene zijn diepgeworteld en gegrond in het booze hart en verdwijnen niet dan voor de onwederſtaanbare genade Gods, voor de alles vernieuwende werkingen van zijnen Geest. En waarom dan toch door het wegnemen van het kwaad der ſtraf het natuurlijk bederf des menſchen nog meer geprikkeld?

Het doel van hen, die in ons vaderland of elders zich op de duurzame verbetering van het levensgedrag van misdadigers toeleggen, kan, hoe welgemeend ook, voorzeker niet door dit of dat uitwendig middel, ook niet door eenvoudig onderwijs in het lezen, ſchrijven enz. worden bereikt, maar alleen door de genade-middelen van het Evangelie, zoo het den Heer behaagt daarop zegen te geven. Met de verkondiging van Christus en dien gekruist te beginnen, daarop elke poging te gronden, daarmede voort te gaan bij elken ſtap, dien men voorwaarts wenscht te doen, is pligt voor den Christen en noodzakelijk, wil men het beoogde doel bereiken. Hetgeen rondom ons in andere gewesten, welke ons in diergelijke zaken voorgingen, geſchiedt, moge ons tot leering en waarſchuwing ſtrekken! Om toch van Amerika, waar de godsdienstige inrigting der gevangenisſen zoo vele goede vruchten heeft opgeleverd, te zwijgen, willen wij ons liever beroepen op de verklaring van eenen bevoegden beoordeelaar, die omtrent het van ouds aan ons verwante Genève eene getuigenis aflegt, dat ons tegen uitwendige verbeteringen met voorbijzien van alles wat geestelijk en inwendig is, op onze hoede moet doen zijn (†). Deze, na op goede gronden betoogd te hebben, dat het gevangenisſtelſel te Genève bij gebreke van de behoedende en behoudende kracht der waarachtige godsdienst, geene vruchten opleverde, wijst de ſchrikbarende vermenigvuldiging der misdaden juist gedurende de laatſte 12 jaren, den tijd ſedert welken dat ſtelſel is ingevoerd, aan. Nadeelig werkt, volgens hem, de overdrevene en als doel van het nieuwe ſtelſel beſchouwde verbetering van de uitwendige omſtandigheden des misdadigers (*). »Vrijheid, opgeruimdheid, »luidruchtige blijdſchap, meerder genot dan buiten de »gevangenis deed te Genève het lot van den misdadiger »uitwendig gelukkiger ſchijnen, dan dat van den eer»lijken arbeider" zegt hij (†). Overigens, ſchoon wij in dit belangrijk werkje te vergeefs die openbare belijdenis en dien roem in het kruis van Christus zoeken, welke door den geloovige zoo gaarne vernomen worden, zien wij echter met genoegen daarin erkend (§), »dat »geene zedelijke lesſen waarachtige bekeering kunnen »uitwerken, en dat deze, op zich zelven genomen, over»bodig zouden kunnen ſchijnen ten opzigte van mis»dadigers, wier geweten hen reeds veel gevoeliger dan de »ſtem des zedeleeraars verklaarde, dat ſteelen onregt is."

»Dat de godsdienst de voornaamſte beweegkracht tot »verbetering is, en dat ook dan, wanneer de waarach»tige bekeering ontbreekt, hare voorſtelling van het »natuurlijke bederf, de zonde en regtvaardige verdoe»menis des menſchen, waarvan alleen in Christus ver»losſing is, meestal zoodanigen diepen indruk maakt, dat »de uitwendige maatſchappelijke verbetering des misda»digers daarvan het gevolg is."

Het is op deze en dergelijke getuigenisſen, die menigvuldig zijn in onze dagen, dat wij hen, die invloed in Staat en maatſchappij uitoefenen, opmerkzaam trachten te maken. In ons vaderland wenſchen wij vooral zoodanige ſtemmen te zien doordringen tot hen die als hoofden en leden van het ſedert tien jaren onder ons beſtaande *Nederlandsch genootſchap tot zedelijke verbetering der gevangenen*, onder beſcherming van onze geëerbiedigde Regering, zoo veel invloed op het lot der gevangenen uitoefenen.

Wanneer wij het verſlag der algemeene vergadering van dat genootſchap op den 15 Mei l. l. gegeven, (immers volgens dit kunnen en mogen wij alleen de handelingen en bedoelingen van het genootſchap beoordeelen), lezen, dan vernemen wij daaruit, bl. 5, dat vooral onder de omſtandigheden der laatſte jaren *geloof*, *moed* en *vertrouwen* met dankbaarheid aan het Opperwezen bij de Hoofd-beſtuurders van hetzelve werd verlevendigd. Waar dit plaats grijpt kunnen wij onze bedenkingen des te vrijmoediger openbaren, ook dan wanneer wij van die der geëerde mannen, van wie wij hier ſpreken, verſchillen. Wij merken dan, ten aanzien van hetgeen ons met opzigt tot de werkzaamheden van het genootſchap gebleken is, op: »dat de verkondiging »van Christus en dien gekruist althans geen hoofddoel »van deze inrigting ſchijnt te zijn, maar dat integen»deel de verbetering van het levensgedrag van den mis»dadiger en die van zijne uitwendige omſtandigheden, »althans na het ontſlag, overal op den voorgrond wordt »geſteld." Indien wij ons in deze meening (welke wij zoo hartelijk gaarne grondig wederlegd zagen) niet be-

(*) In vele opzigten maakte echter ons Vaderland, volgens de getuigenis van Howard zelven, hierop eene gunstige uitzondering.

(†) Men zie *Documens sur le système pénitentiaire par L. G. Cramer Audéoud, membre de la commission de surveillance morale des prisons. Genève.* 1834.

(*) t. a. p. bl. 75. (†) t. a. p. bl. 21 en 22. (§) t. a. p. bl. 84.

driegen, dan mogen wij vragen of de befcherming en voorfpraak, die ontflagene gevangenen zoo ruimfchoots ondervinden, niet eigenlijk op de tegen alle regt ftrijdigfte wijze ten nadeele werkt van den armen eerlijken arbeider? Vreemd moge het overigens fchijnen, dat de godsdienftige onderwijzingen en opleidingen aan geenen geordenden Leeraar, ja zelfs, op eene enkele uitzondering na, aan geenen ongeordenden, maar eenvoudig aan dezen of genen onderwijzer der jeugd, wiens rang als zoodanig uitdrukkelijk vermeld wordt, werden toevertrouwd. Immers fchoon wij gaarne willen gelooven dat onder deze laatften (en wij kennen de zoodanigen) waarachtige Christenen, getrouwe verkondigers van het Woord gevonden kunnen worden, behoort toch in dit opzigt de onderwijzer in die bijkomftige kennis, bij hem, die opzettelijk tot den arbeid in den wijngaard des Heeren geroepen is, achter te ftaan. Althans dit eerfte, dit gewigtigfte, dit onmisbare onderwijs aan hen toe te vertrouwen, die op geene wettige wijze van hunne kunde of gefchiktheid bepaald tot deze zaak deden blijken, zou reeds dadelijk het vermoeden kunnen voedfel geven, als of hier waarlijk de godsdienst flechts als iets geheel bijkomftigs, voor fchrijven en lezen als hoofdzaak befchouwd, moest wijken. Zoo iets met raad en daad, met woorden en werken tegen te gaan, behoorde, dunkt ons, tot de taak en onder den werkkring van onze leeraren! Mogten diergelijke inrigtingen onder dezen veel echt-christelijke onderfteuning en werkzame hulp vinden!

Het is er dan ook verre van daan dat wij alleen uit zulk een (welligt onwillekeurig) gebruik van onderwijzers der jeugd, eenige befchuldiging tegen het genootfchap zouden willen afleiden. Wanneer wij zeggen, dat de verkondiging der blijde boodfchap hier geen hoofddoel fchijnt te zijn, dan maken wij zulks daaruit op, dat over de teekenen van waarachtige bekeering, den overgang van dezen of genen uit de duisternis tot het licht, zelfs geen enkel woord, hetzij dan van vreugde bij de ontdekking, of van droefheid bij veelvuldige teleurftelling, in het verflag des genootfchaps gemeld wordt, en daarentegen de maatfchappelijke toeftand van vele misdadigers, hun levensgedrag, enz. naauwkeurig fchijnt nagegaan te zijn en gekenfchetst wordt. Met leedwezen moeten wij vragen, of dan hier door de *zedelijke* verbetering iets anders werd verftaan, dan die waarachtige verandering en vernieuwing, die herfchepping van hart, welke van den Almagtigen Schepper afkomftig is en door Hem alleen gewerkt worden kan?

Gewigtig is deze vraag, en waarlijk zij verdient eene rondborftige beantwoording! Immers het is thans meer dan ooit tijd openhartig te belijden wat men gelooft, nader te befchrijven wat men door woorden, die hunne beteekenis verloren, bedoelt. Zulks is vooral het geval met het woord *zedelijk*, waarvan de beteekenis in deze eeuw vooral geheel en al onbeftemd werd. *Zedelijk* noemt menig fransch fchrijver verhalen, die vol zijn van verderfelijke ftellingen en zamenfprekingen, de goede zeden bedervende (1 Cor. XV. v. 33 (*)). Zedelijkheid befchouwt men in den tijd, waarin wij leven, als geheel onafhankelijk van en beftaanbaar buiten de dienst des Heeren.

Het is en blijft dus nog altoos de vraag, welke zeden men bedoelt, welke men aan onze gevangene natuurgenooten leeren wil, en of de verkondiging van verzoening met God in Christus daarvan den grondflag uitmaakt? Mogten eenmaal deze en dergelijke vragen ten opzigte van onze openbare vooral van door 's lands Regeering befchermde inrigtingen overbodig zijn! mogt door deze vooral erkend worden, dat al het bedenken van het vleesch zonde is! dat niemand iets zonder Christus doen kan, en dat aan God de eere behoort van al, wat Hij door en in menfchen werkt naar Zijn welbehagen.

Wij meenen onze lezers geene ondienst te doen door hier een voorval mede te deelen uit het leven van den Graaf VAN ZINZENDORF, den beroemden en moedigen befchermer der Moravifche broeders, die, op zijn gebied ontvangen, aan hem hun behoud te danken hadden. Deze (het is de boven aangehaalde fchrijver, die ons dit verhaal mededeelt) ontmoette eenmaal op eenen afgelegenen weg iemand, die hem gewapend de beurs afeischte. De Graaf brengt een ftuk geld te voorfchijn, en, hem ftrak aanziende, zegt, terwijl hij het hem ter hand ftelt, op plegtigen ernftigen toon: »Mijn vriend! uw »gedrag brengt u eenmaal vroeg of laat op het fchavot: wanneer gij in het gerigt komt, wanhoop dan »niet aan het behoud van uwe ziel, maar herinner »u, dat gij in Jezus eenen almagtigen Verlosfer bezit, »en fmeek in Zijnen naam om genade." Drie jaren later ontmoet onze Graaf denzelfden man, die hem aanfpreekt, hem in zijne woning bij zijne vrouw en kinderen brengt, en hem verhaalt hoe de bovenftaande woorden zijn gemoed hadden getroffen, hoe hij daardoor verontrust geene vrede gevonden had, voor en aleer hij die vernieuwing des gemoeds had ondervonden, waardoor hij thans als Christen trachtte te leven.

Dit voorval behoort onder diegenen, welke de Graaf van Zinzendorf zich het liefst herinnerde. Mogten velen, die werkzaam zijn omtrent het lot van hen, die door de Overheid geftraft werden, zich dergelijke gebeurtenisfen voor den geest kunnen brengen en de vruchten gezien hebben der verkondiging van dat Woord, dat eene kracht Gods is tot zaligheid dengenen die gelooft.

(*) Men denke b. v. aan de zoogenaamde *Contes moraux* van Marmontel.

DE VERVULLING DER PROFETIE TEGEN TYRUS.

E. G. HENGSTENBERG, *de rebus Tyriorum Commentatio Academica.* Berol. 1832. 98 pag. 8°.

De *Nederlandfche Stemmen*, offchoon vooral lettende op hetgeen ten goede van de zaak des geloofs in ons Vaderland gefchiedt, gevoelen echter ook de levendigfte belangftelling in de pogingen van hen die in andere gewesten voor dezelfde zaak in het ftrijdperk treden, dezelfde wapenen tot befcherming derzelfde belangen voeren, hetzij dit gefchiede te *Dorpat*, te *Berlijn*, te *Genève*, of waar ook elders. In Duitschland munt onder die verdedigers der oude, maar met nieuw leven verdedigde waarheid, de doorgeleerde en moedige Hoogleeraar Heng-

ſtenberg uit, wiens *Evangeliſche Kirchen-Zeitung* in dat land ſints lang een band der geloovigen uitmaakt, en krachtig werkt ter beſtrijding van het daar algemeen geworden Rationalismus. Van hem is deze belangrijke historiſche verhandeling over de lotgevallen van Tyrus, die wij gelooven ook in ons Vaderland wèl algemeen te mogen bekend maken, omdat het groot en in vele opzigten welverdiend gezag, dat de beroemde *Heeren* ook onder ons heeft verworven, in het onderhavige onderwerp de ſtrekking heeft om verſcheidene plaatſen des Bijbels verdacht te maken, als verzwakt of weêrſproken door de geloofwaardige geſchiedenis.

Voorlang alreeds had men twijfel gevoed omtrent de inneming en verwoesting van Tyrus door Nebucadnezar den Koning van Babel, offchoon die gebeurtenis ondubbelzinnig door Jezaias en Ezechiël was voorſpeld. *Scaliger* meende, dat de HEERE den Tyriërs even als weleer den inwoneren van Ninivé, nog vóór de uitvoering van het ſtrafvonnis vergiffenis had geſchonken. *Petavius* oordeelde de zaak zeer duister te zijn, doch hield de uitdrukkingen der Profeten bij de voorzegging der volkomen en algeheele verdelging met aanmerkelijke verzachting, voor toepasſelijk op een onderſteld verdrag van overgave en onderwerping. *Usſerius* en *Salianus* in hunne Annalen hebben zich bij dit gevoelen gevoegd. In onzen tijd heeft Dr. *Geſenius*, een der hoofden van de rationalistiſche partij in Duitschland, allen eerbied voor de H. S. afleggende, ronduit durven verklaren, dat de Profeten in hunne verwachting zijn bedrogen geweest, en dat Tyrus nooit door den Koning van Babel is ingenomen, veel min verwoest geworden. Drie beroemde Historieſchrijvers, waaronder de groote *Heeren* geteld wordt, hebben het beweerde van *Geſenius* overgenomen, en het ſtond geſchapen, dat deze meening in de geletterde wereld algemeen zoude worden. Wel ter goeder uur werd dan deze *Commentatie* tot bewijs van het tegendeel geſchreven; en gaarne geven wij, om het gewicht van het onderwerp, een eenigzins uitvoerig verſlag van dezelve.

De Verhandeling beſtaat uit vier hoofdſtukken:

1°. Een vertoog over de ligging van het oude *Tyrus*.

2°. Over de inneming van Tyrus door den Koning van Babel.

3°. Over de lotgevallen der Tyriërs.

4°. Een aanhangſel over de vermeende afkomst der Feniciërs van de kusten der Roode zee.

Men meende vrij algemeen, dat het aloude Tyrus op het vaste land geſticht was, en dat eerst na de verwoesting van hetzelve door *Nebucadnezar* een later Tyrus ware verrezen op het eiland tegenover de plaats waar het eerſte was gelegen geweest. *Hengſtenberg* bewijst zoowel uit den naam zelf (צֹר, een *rots* of *klip*,) als uit verſcheiden getuigenisſen der Oudheid, dat reeds het vroegſte Tyrus op dat eiland gebouwd was, doch naar alle waarſchijnlijkheid door eene landtong aan het vasteland is gehecht geweest, en aldaar eene ruime voorſtad bezat, die men om hare eerdere verwoesting *het voormalige Tyrus* (ἡ πάλαι Τυρὸς) genoemd heeft; welke benaming, offchoon later in Palætyrus veranderd, (als ware [het ἡ παλαία Τ.) nog gevonden wordt in den *Periplus* van *Scylax*, en aanleiding heeft gegeven, dat men het oude Tyrus als uitſluitend op het vaste land gebouwd, aangemerkt heeft. De ſtichting dier voorſtad zou ten tijde van Salomo hebben plaats gehad.

Het ſtilzwijgen der meeste oude Geſchiedſchrijvers omtrent de eerſte inneming van Tyrus moet niemand bevreemden. De berichten omtrent het Oosten zijn bijzonder zeldzaam voor dien vroegen tijd. Herodotus zelf, de groote Vader der Historie, ſchijnt van Nebucadnezar en zijne overwinningen zelfs niet te hebben hooren ſpreken. De Israëlitiſche Geſchiedenis geeft, ook wanneer men haar enkel uit een menſchelijk oogpunt beſchouwt, omtrent de groote gebeurtenisſen die toen het Oosten beroerden, de eenige berichten waarop men ſtaat kan maken. Nogtans heeft de Schrijver verſcheiden bewijzen opgezameld, uit welke de volſtrekte ongegrondheid der meening, door *Geſenius* met zooveel zelfsvertrouwen voorgedragen, kan opgemaakt worden.

Vooreerst wordt hiertoe gebracht eene plaats van *Menander*, die de Tyriſche jaarboeken in het Grieksch heeft overgezet, welke bij *Jozefus* gevonden wordt, en die, offchoon geen uitdrukkelijk gewag makende van de inneming der ſtad, (van den trots der Tyriërs, die zich zooveel op eene volſtandig verduurde belegering door Salmanasſar lieten voorſtaan, was dit wel niet te wachten!) echter meldt, dat met het einde van den tijd des belegs ook dat van het leven en de regering van den laatſten koning zamenvalt; dat de inwoners vervolgens zulke Rechters hebben gehad, als men weet dat de Joden in Gedalia kregen, na het innemen van Jeruzalem en de vermoording huns Konings; — en dat de Tyriërs daarna twee Koningen van vaderlandſchen ſtam van Babel tot herſtel der koninklijke waardigheid hebben moeten gaan verzoeken en halen. Alles zoovele bewijzen, dat het eertijds zoo vermetele Tyrus voor eenen geduchtenBabijloniſchenOverwinnaar had moeten bukken.

Ten tweede brengt de S. voor de inneming van Tyrus noch acht bewijzen bij, welke wij hier kortelijk willen opgeven.

1°. De voorzegging van *Ezechiël* tegen Egypte, Hoofdſt. XXIX. v. 17, na den tocht van Nebucadnezar tegen Tyrus gedaan, waaruit blijkt, dat de Koning zijnen van Godswege ontvangen last volbracht had. Deze nu was geene andere geweest dan de verſtoring van die ſtad.

2°. De vrijwording van Cyprus, hetwelk vroeger aan Tyrus was onderworpen geweest, en nu bij haren ondergang het juk der dienstbaarheid zich ſchijnt te hebben van den hals geſchud.

3°. Bij de overwinning van Cyrus wordt niet geſproken van de onderwerping van Tyrus. Wanneer wij het getuigenis der profetie (Jez. XXIII. v. 15) aannemen, zoo was daarentegen juist de heerſchappij van Cyrus de oorzaak van hare wederoprichting zoo wel als van die des Joodſchen Staats geworden.

4°. De aloude voorrang der Tyriërs boven de Sidoniërs was, ten tijde der Perziſche Monarchie zoodanig

vervallen, dat bij *Ezra* en *Herodotus* de eerſte rang kennelijk wordt toegekend aan de laatſten. Eene bijzonderheid die *Heeren* zelf niet voldoende weet op te losſen.

5°. *Justinus* ſchrijft in navolging van *Trogus Pompejus* dat de Tyriërs t' eenigen tijde door hunne dienſtſlaven in een' algemeenen moord zijn omgebracht. Aan dezen opſtand der huurlingen, bij dergelijke langdurige belegeringen niet ongewoon, mag men niet zonder grond de overgave der ſtad aan den Koning van Babel toeſchrijven. Ook *Curtius* maakt gewag van vele noodlottige gevallen, Tyrus omtrent dezen tijd overgekomen.

6°. *Jezaias* had voorſpeld (Hoofdſt. XXIII. v. 6, 7) dat de Tyriërs na het verſtoren hunner ſtad naar vreemde landen zouden verſtrooid worden. Bij *Herodotus* vindt men bij de beſchrijving van Memphis, eene wijk bijzonderlijk voor de Tyriërs beſtemd; en dat hoewel vroeger, toen Tyrus nog de mededingſter harer grootheid was, deszelfs koopvaardijſchepen de toegang tot Egypte ſtrengelijk verboden was. Ook de Joden werden na het ombrengen van Gedalia, gunſtig in Egypte opgenomen en wel voornamelijk te Memphis. (Jez. XLIV. v. 1.)

7°. Opmerkelijk is ook hetgeen de Historieſchrijver *Megaſthenes* bij *Jozefus* van den tocht van Nebucadnezar tegen de Libyërs en Iberiërs (volkplantingen der Tyriërs) ſchrijft, en waaruit ſchijnt te blijken, dat hunne ſchepen hem gediend hebben, om ook de dochters der t' ondergebrachte moeder te beſtoken. Verſcheidene ſterke uitdrukkingen der Profeten doen vermoeden, dat de Geſchiedſchrijver die bijzonderheden geenszins verdicht heeft.

8°. Men vindt ten tijde van *Farao Necho* melding gemaakt, van vele zwervende Feniciërs, onder anderen van diegene, welke *Herodotus* verhaalt dat Afrika omgevaren hebben. Niets is natuurlijker, dan hier aan ballingen te denken, die have en ſtede verloren hebbende, even als weleer de Trojanen, een ander Vaderland gingen zoeken. — Voorts komt hier nog bij in aanmerking de afſchudding van het Tyriſche juk door de Foceërs ten tijde van *Nebucadnezar.*

Er blijft echter na dit alles nog eene gewichtige zwarigheid over. *Ezechiel* voorſpelt de volſlagen en onherſtelbare verwoesting van Tyrus, terwijl de geſchiedenis leert, dat zij, offchoon nooit weder tot haar voormaligen bloeiſtaat verheven, echter verſcheidene eeuwen daarna een rijke en handeldrijvende ſtad is geweest. *Hieronymus* verſtaat dus den ſtaat van verwoesting, der ſtad voorſpeld, van hare onderwerping aan vreemde Vorſten: *Hengſtenberg* verklaart het uit den aard van 't profefetiſche vergezicht, waardoor twee verwijderde gebeurtenisſen, van welke de eerſte de latere overſchaduwt, in de profetie in één loopen. Hetzelfde vindt men in de tweevoudige verwoesting van Jeruzalem, en in de profetiſche bedreigingen aan Egypte gedaan. Zoo ziet men dan ook hier, dat *Jezaia* de twee verwoestingen van Tyrus, die *Ezechiel* in één ſmelt, door de vermelding van tijdelijke herſtelling onderſcheidt (Hoofdſt. XXIII. v. 15—17). Men vergelijke hiermede nog Zach. Hoofdſt. IX. —

Ten laatſte wordt die eindelijke verdelging van Tyrus in de Verhandeling betoogd uit menigvuldige zamenſtemmende getuigenisſen van latere Geſchiedſchrijvers en Reisbeſchrijvingen, van welke de laatſte, die van *Brown* (te Leipz. 1800 uitgegeven (*)), deze merkwaardige woorden bevat: »Weinige visſchershutten, ter noordzijde des eilands gelegen, wijzen de plaats aan, waar het prachtige Tyrus geſtaan heeft. Behalven drie brokſtukken van kolommen, heb ik geen ſpoor meer van haren vorigen ſtaat beſpeurd. Het eiland is hedendaags verwilderd en ſteenachtig, en geen ſtruik noch kruiden worden er gezien. De weinige landlieden en visſchers, die deze plaats bezoeken, hebben zelfs de minſte kennis niet aan de vroegere heerlijkheid van den grond dien zij betreden. Wie herinnert zich bij deze beſchrijving niet de woorden van den Godsman: »Ja, ik zal haar ſtof van haar wegvagen en zal ze tot eene gladde ſteenrotſe maken. Zij zal in het midden der zee zijn tot uitſpreiding van netten: want ik hebbe het geſproken, ſpreekt de Heere HEERE."

Naar hetgeen de H. S. ons meldt, zijn de Kananieten of Feniciërs de eerſte bewoners hunner landen na de algemeene Volksverſpreiding geweest. *Bochart*, *Perizonius*, *Vitringa* en *Reland* hebben ook dit gevoelen zonder twijfel aangenomen. Doch *Michaëlis* en de meeste nieuweren hebben het gezag van eenige Griekſche Schrijvers in het afleiden dezer volken van de kust der Roode Zee gevolgd, en het vroeger aangenomen gevoelen geheel laten varen (†). De getuigenisſen der ongewijde Schrijvers, die gezegd worden dit te bevestigen, worden door den Hoogleeraar onderzocht, en hij toont langs dezen weg, hoe die van *Herodotus* en *Strabo* (de eenige die onder de Grieken hierbij in aanmerking komen) afkomſtig zijn van de Perziſche Geſchiedkundigen (λόγιοι), gelijk die der latere Arabiſche Schrijvers, van ongeloofwaardige berichten der Arabieren, die het er op gezet hadden om aan den machtigen Tyriſchen Staat hun beider volksſtammen tot ſtichters te geven; terwijl de grond dezer verdichting meer dan waarſchijnlijk gelegen is in de overeenkomst van de namen der Feniciſche ſteden Tyrus en Aradus met die der twee eilandjes van dienzelfden naam in de Perziſche golf, welke met den Arabiſchen zeeboezem in oude geſchiedverhalen niet zelden verwisſeld wordt. Zoodat de Arabiſche of Perziſche afkomst der Feniciërs op geen betere gronden rust dan die der Franſche ſtad Troyes van de Trojanen of der Parijzenaren van Paris, den Rechter der Bevalligheden.

Het blijkt dus weder uit deze belangrijke Verhandeling hoe de wèl onderzochte oudheid van allen kant getuigenis geeft aan de waarachtigheid van Gods woord. De tijd ſchijnt gekomen, waarin iedere nieuwe ontdekking eenige dwaalbegrippen van het duistere einde der vorige

(*) Verg. hiermede het korte, maar aller belangrijkſte werkje van A. KEITH, *ſur l'évidence des prophéties.* Par. 1829. p. 53.

(†) *Er zijn toch velen* (zegt de Hoogl. H.) *die nog heden dezen, wel zeer ſcherpzinnigen, maar veelvuldige malen van het rechte ſpoor afdwalenden Geleerde bij voorkeur volgen, aan wien eene menigte wijd en zijd verſpreide dwaalbegrippen alleen te wijten zijn.*

en begin dezer Eeuw moet doen verdwijnen. Hoe vele zijn er reeds ſedert een tiental jaren gevallen! Het komt ons voor dat de overweging hiervan den geloovigen Christen in onze dagen een bijzonder belang in soortgelijke onderzoekingen moet doen nemen; zelfs wanneer hij anders mocht gewoon zijn, minder prijs op dezelve te ſtellen; en ziedaar ook de reden, waarom wij dit eenigzins uitvoerig verslag niet wilden terughouden. Menſchelijke ſtelſels en meeningen vergaan met den tijd die ze geboren zag worden; en *alle heerlijkheid des menſchen vergaat als eene bloeme des velds; maar het woord des Heeren blijft in der eeuwigheid.*

DE DIEREN VAN BILDERDIJK.

Dat de geheele aardſche ſchepping, met zijnen oorspronkelijken Heerſcher, den Mensch, gevallen, met hem lijdende, zuchtende, uitziende is naar het heerlijk en volzalig herſtel aan de aarde in grootſche heilvoorſpellingen toegezegd, is een even waarachtig als dichterlijk en verheven denkbeeld, op de doorgaande leer der H. S. gegrond. Dat het gedierte tot dat *zuchtende ſchepſel* behoort, als deelgenoot van zooveel ellenden en jammeren waaraan zich de mensch onderworpen heeft, ja van den dood zelven die hem als ſtraf op de zonde was bedreigd, loopt in het oog. Bilderdijk heeft, om den indruk hiervan levendiger en krachtiger te maken, zich bediend van eene overlevering, die wel niemand als historisch gewis zal aannemen; (te weten, dat de ſchepping der dieren eene inkerkering van gevallen geesten in een broos en ſterfelijk ligchaam zoude zijn, waaruit zij hijgen en verlangen en zuchten om ontſlagen te worden;) een gevoelen echter, dat als uitdrukking en inkleeding van het genoemde denkbeeld zoo veel *poëtiſche* waarheid bevat, zoo veelbeduidend overſtaat tegen de leer van het materialismus, 't welk in de dieren niets dan werktuigen ziet, op gronden, die den mensch evenzeer tot *machine* zouden maken; — dat het waarlijk te verwonderen is, dat men de dichterlijke *fictie* die ten gronde des ontwerps van den *Ondergang der eerſte Wareld* ligt, heeft kunnen toejuichen; en daarentegen *de Dieren* als geheel ongerijmd verwerpen. Was het uit gehechtheid aan den eenvoudigen letter des Bijbels dat men deze verdichting zoo verre van zich wierp, waarom dan zoo hoog geroemd 's Dichters *Asſenede* (*), die eene Romance bevat uit de geschiedenis van Jozef en Potiphar ontleend, en door dichterlijke verſiering althans niet minder van historische waarheid afwijkt, dan deze voorſtelling van de ſchepping der Dieren? Voorzeker, onze *Stemmen* zijn verre, zeer verre verwijderd van het onheilig vermeten om éénigen dichterlijken droom, hoe verheven en veelbeteekenend ook, naast de reine waarheid Gods te ſtellen, of daarmede éénigzins te verbinden; maar gaarne erkennen zij toch met den dichter, »dat ook de ruwste en zinnelijkſte begrippen die de godsdienstleer inboezemt zekerlijk meer innige waarheid hebben en het hart nuttiger zijn, dan eene valsche Filozofie, die ze *meent* te zuiveren en een ſlip van het gordijn op te lichten, dat nog over 's menschen ziel en hare betrekkingen overhangt (*)".

Wil men zich hiervan overtuigen, welaan! laat ons eene plaats uit *de Dieren* vergelijken met eene over hetzelfde onderwerp van zulk een filozofisch dichter; en men zal aanſtonds zien, in welk van beide voortbrengſelen de meeste waarheid besloten is; en of niet B. voor dit zijn gedicht verklaren mocht: »men zal licht begrijpen dat ik mij hier in geen theologisch geſchil wil inlaten, veel minder nog iemand ontſtichten: *het opbouwen, en niet het afbreken van al wat godsdienſtige ſtrekking heeft, was altijd mijn doel.*" Het onderwerp dat wij bedoelen is: *de oorſpronkelijke ſtaat van den eerſten mensch.* Men hoore eerst Bilderdijk in *de Dieren:*

Nu trad de Heerſcher op die God op aard moest heeten,
Dat pronkstuk dat God- zelf in 't ſtoflijk overkleed
Des lichaams (aarde en ſlijk!) voor 't zintuig ſchittren deed:
Onwraakbaar door den geest uit God hem ingevloten;
Onwraakbaar door de ſtof, op 't godlijk woord ontſproten,
En onverdorven als in d' eerst geſchapen dag;
Onwraakbaar, door zijn vorm waarin Gods afdruk lag. —

't Gedierte juicht hem toe en knielt voor dezen Koning
Van Goddelijk gezag, wien de ijdle praalvertooning
Geen gloeiend kinkhoornbloed of hermelijnen vacht
Om d' achtbren schouder hangt, noch 't hoofd met goud bevracht,
Maar ſchoonheid, wijsheid, kracht, uit oog en leden blinken;
En voor wiens opſlag zelfs heel de aard ſchijnt weg te zinken,
De bosſchen buigen, en de golven roerloos staan! —

En nu de filozofische verzen van Helmers (†).

Met nacht en beestlijkheid omtogen
Kroop de eerſte mensch het aardrijk rond,
Beroofd van zeedlijk denkvermogen;
Zijn hut was 't hol geboomt, zijn legerſteê de grond!
Zie zie hem nog op Vuurlands rotſen
De ſneeuw van duizend winters trotſen
Verlaagd beneden dier en plant;
Een vuige last en pak der aarde
Sterft hij een leven door onkenbaar met zijn waarde,
Gevoelloos, woest als 't ijzig ſtrand.

Zie zie hem zich den nacht ontſcheuren!
Hij geeft zich wet en zeedlijkheid;
Zie hem zijn kruin ten hemel beuren;
En dier en plantenrijk ſtaan op zijn wenk bereid. — enzv.

Het is noodeloos, hier nog iets over het verſchil dezer twee ſtukken te zeggen.

De voorſtelling van den oorſprong der menſchelijke taal, van de verleiding en den val van het eerſte menſchenpaar, (een waardig tegenſtuk van Miltons ſchildering in het IX Boek van het *Verloren Paradijs*, en die van Vondel in *Adam in ballingſchap*) van het vonnis over mensch en dieren uitgeſproken; alles in dit uitmuntende Dichtſtuk voorkomende, zijn ook nog meesterlijk ſchoon; zoo wel als de beſchrijving van den aard der *dieren.* Laat ons uit deze laatſte, van welke menige aan dergelijke beſchrijving in de H. S. herinneren, nog

(*) *Nieuwe Mengelingen.* Deel II.

(*) De Dieren. Voorr. bl. 8.

(†) Gedichten. Deel III. bl. 116, 117.

die van het paard met de ſchildering van hetzelve in het boek Job vergelijken;

Als oorlogsbriefcher, trotsch op 't menschlijk eerlivrei,
Die 't ſchuimende gebit beknabblend met de tanden
Hem over ſtruik en heg door bosſchen en waranden,
Door ſtroom en meeren voert, en, juichende in uw vracht,
Gemoedigd door zijn ſtem en vuur en ſtaal belacht! —

Hebt Gij (zegt Elihu bij Job) hebt gij het paard ſterkte gegeven; hebt gij zijnen hals met manen bekleed? Zult gij het opjagen als een ſprinkhaan? Verſchrikkelijk is het geſnuif van zijn briesſchen! Het graaft in den grond, en het is vrolijk in zijne kracht, en trekt uit den geharnaschten te gemoete. Het belacht de vreeze en wordt niet ontſteld, en keert zich niet om van wege het zwaard. Tegen hem reutelt de pijlkoker en vlamt het ijzer van ſpies en lans. Woelig en ſchuddend ſlokt het den grond op, en houdt geen ſtand bij het geluid der bazuine. Bij het luide geklank der bazuine briescht het luider; het riekt den ſtrijd van verre; den donder der Vorſten en het krijgsgeſchrei! —

Wel mocht dan onlangs in de eerezuil op den ontſlapen Dichter van *de Dieren* worden aangemerkt: »Dit ſtuk is minder bekend dan het verdiende, en wordt meestal door eene machtſpreuk van zijnen indruk beroofd. Men zegt: het is een paradox, en meent hiermede de zaak afgedaan te hebben, gelijk meermalen in dergelijke gevallen de woorden Theorie, Mysticismus, Abſolutismus, of andere meer gebezigd worden. Wie daardoor niet verſchrikt wordt, zondere een half uurtje voor *de Dieren* af, en hij zal daarin niet alleen eene heerlijke éénheid, maar eenen rijkdom van verbeelding en eene kracht van uitdrukking vinden, die hem verrukken zal."

Het leven van den eerwaardigen Augustus Montague Toplady, predikant te Broad-Hembury. Uit het Engelsch vertaald. Te Amſterdam, bij Mesſchert en Höveker. 1834.

Het werkje, dat wij ons haasten bij onze lezers bekend te maken, was wel waardig op onzen bodem, zoo als zulks werkelijk geſchied is, te worden overgebragt.

Het behelst niet zoo zeer eene uitvoerige levensbeſchrijving van den eerwaardigen Christen, wiens naam op het titelblad voorkomt, als wel eene reeks van getuigenisſen van hem zelven in den vorm van een dagboek gedurende den tijd van tien maanden bijeenverzameld, en waarachter door zijne vrienden eenige merkwaardige berigten over zijn leven gevoegd zijn. Het is op deze wijze dat wij meer van het innerlijk geestelijk beſtaan, dan wel van de uitwendige omſtandigheden, lotgevallen en belangen van Toplady leeren kennen, en daardoor vooral leert men dit geſchrift van de tegenwoordig zoo menigvuldige gedenkſchriften (mémoires) gunſtig onderſcheiden. Men doorbladere die reeks van vooral op Franſchen bodem zoo menigvuldige gedenkſchriften, door de autheurs over hen zelven en hunne omſtandigheden opgeſteld, welke geheele boekenkasſen kunnen vervullen! Overal ziet men eene kwalijk verborgene eerzucht, een behagen in zich zelven, een verlangen om toch door het nageſlacht geprezen te worden ook onder het masker van zelfsverloochening en nederigheid, de hoofdrol ſpelen. Overal de nietswaardigſte gebeurtenisſen alleen omdat men zelve daarin deel nam, omſtandig verhaald, weinig of geene eigene denkbeelden te boek geſteld, en zoo zulks al geſchiedt, dan nog aan bloot menſchelijk vernuft, vaak ten koste van hart en geweten, den vrijen teugel gevierd. Hier en daar misdaden verbloemd, als deugden geprezen of listig verdedigd, nergens vaste beginſelen erkend of nageleefd; zoo dat men eindelijk genoodzaakt is met walging van ſchrijver en gedenkſchrift het boek ter zijde te leggen en zich gelukkig noemen mag, indien men bij eenig geſchiedkundig of ſtaatkundig onderzoek, dergelijke bronnen niet behoeft te raadplegen.

Hier vindt men juist het tegenovergeſtelde. Levendig en indrukwekkend is het dagboek van Toplady. De Christelijke lezer wordt in zijne binnenkamer ingeleid, hoort hem belijdenis van zonde doen en bidden, en leert alzoo de gevoelens en bevindingen kennen van een geloovig hart. Het is als het ware de zuivere leer der kerk, in het voorbeeld van eenen onzer broederen, ons voor oogen geſteld; de troost van den Christen, zijn ſtrijd, het geloof, de hope en de liefde, hem van boven geſchonken, aanſchouwelijk gemaakt in de gedachten, in de gebeden, in de verhalen des ſchrijvers. Aangenaam en verkwikkelijk is die beſchouwing, en zij is zulks daarom te meer, omdat het ſchilderij eenvoudig en onopgeſierd daar voor ons ligt, zoo als van iemand die alleen vermeerdering van zelfskennis, geen lof van vriend of vijand daarmede beoogde. Die onzer lezers, welke de gedachten van Pascal en die van Adam kennen, zullen geen berouw gevoelen zich ook met dit leven van Toplady bekend te hebben gemaakt. Wat bij de eerſten beſchouwenderwijze, en niet zoo zeer met toepasſing op zich zelven gedacht werd, vindt men hier ondervonden, in het leven des ſchrijvers ingeweven, en juist daardoor uitnemend krachtig voorgeſteld.

Wij zijn den vertaler en de uitgevers van dit werkje zeer verpligt voor de nette en naauwkeurige uitvoering van hunne zoo wel gekozene taak. Gaarne vereenigen wij ons met den wensch en het gebed des eerſten, »dat »de ondervindingen van Toplady, ten opzigte van de »dingen, die het Koningrijk Gods aangaan, naar de mate »van Gods vrije bedeelingen, door genade, ook zijne on»dervindingen zijn of worden; en die van zoo velen »als deze bladen zullen lezen."

JOHAN VAN NASSAU (*).

Graaf Jan van Nasſau ſtrekt, aartsvaderlijk omgeven
  Van 't vorstlijk tachtigtal, dat uit zijn lenden ſproot (†),
En juichend in de hoop van 't onverganklijk leven,
  Der dagen zat, en kalm, zijn leden uit ter dood (§).
Hoe! broeder van Oranje, en vriend der Nederlanders!
  En als zijn broeders niet geſneuveld of geveld (**)?
Neen! wel had ook dees held Gods Evangelieſtanders
  Gevoerd, ja, die het eerst in Willems hand geſteld (††)!
Wel had hij voor 't behoud van Neêrlands Christenſcharen
  Het vaderlijke goed ten broederdienst verpand (§§).
Wel mocht ook hij beleid en moed en wijsheid paren,
  Aan 't roer hem toebetrouwd in 't edel Gelderland (***).
Wel mocht hij 't achtbaar Hoofd dier heilvolle Unie heeten,
  Waar, zedert, ſtorm op ſtorm vergeefsch op heeft gewoed (*)
Niets voor de zaak van God en 't Godgetrouw geweten!
  Scheen ook van hem geſpaard, behalve alleen Zijn bloed.
Zijn bloed? neen! ook dat bloed werd voor u prijs gegeven,
  o Neêrlands Land en Kerk! in heldenzoon op zoon,
Die d' ouder Prinſentak in roem op zijde ſtreven,
  Kampſtrijders al te zaam om de onverganbre kroon!
Of was het niet zijn bloed, dat Koeverden (†), dat Santen (§),
  Dat Bislich (**) vloeien zag, Roermonde (††), en veld aan veld,
Waar Johans kindren meê hun leeuwenbaander plantten,
  Trotſeerend Spanje en Rome, en Frankrijks algeweld? —
Prins Willems mannenoir bereikt slechts vier geslachten;
  Graaf Johan! uit uw zaad verrijst hun 't tweede huis (§§);
Wien, nog verheevner glans dan 't eerſte, ſtaat te wachten,
  Wanneer 't, als Gij, voor eer, den ſmaad verkiest van 't kruis!

(*) Graaf Johan (bijgenaamd de Oude) was de tweede zoon van Graaf Willem (den Oude) van Nasſau en Gravin Juliana van Stolberg; hij werd geboren A°. 1535. Prins Willem van Oranje, zijn oudſte broeder, had hem bij eene onder de Nasſauſche Vorſten gewone overeenkomst, het Dillenburgſche erfgoed afgeſtaan, zich met dat van Oranje en de Nederlandſche bezittingen te vrede houdende. Graaf Johan werd door zijne zonen George, en Johan (de Jonge), de ſtamvader der huizen van Nasſau-Dillenburg, Nasſau-Siegen, Nasſau-Hadamar; insgelijks van dat van Nasſau-Dietz door zijnen zoon Ernst Caſimir, van wien in de rechte mannelijke lijn onze regeerende Koning afſtamt.

(†) Zijne moeder Gravin Juliana had haar zeven en zeventigſte jaar mogen bereiken, en beleefd een getal van honderd en zestig Graven en Gravinnen uit haar geſproten, te zien. Graaf Johan bereikte den ouderdom van een en zeventig jaren, en zag voor zijn overlijden zeven zonen en vijf dochters, en uit dezelve drie en zeventig klein- en achterkleinkinderen.

(§) Van Meteren, Nederl. Hist. f. 541, teekent zijn overlijden aan op volgende wijze: *In dezen winter* (van A°. 1606) *is tot Dillenburg geſtorven de Grave Johan van Nasſouwen, broeder van Willem, Prince van Orangien, nu tot goeden ouderdom gekomen, zijnde een wijs, kloek, vroom en verſtandig Heere, die bij verſcheiden huisvrouwen veel kinderen en kindskinderen nagelaten heeft, vele in de Nederlanden in den krijg dienende, als zijnen oudſten zoon Grave Willem Lodewijk, Gouverneur in Vriesland en Groningen, meer Grave Philips, die in der landen dienſte ſtorf bij Bisligh; noch den Grave Ernest van Nasſou, Maarſchalk van 't leger, meer Grave Lodewijk Gunther, na lange dienst getrouwd mette Gravinne van den Broeck, in Vlaanderen tot Sluys geſtorven, ende noch andere meer, enz. Den Grave Johan van Nasſouwen is geſtorven den achtſten dag van October, 's nachts ten twee uren, zeer beklaecht ende bemint, ende was in Duitsland bij ſijn gebueren, om ſijn vroomheid in groot aenſien.*

(**) Behoeft het wel herinnering dat alle vier zijne broeders, Graaf Adolf bij Heiligerlee geſneuveld, Graaf Lodewijk en Graaf Hendrik op de Mookerheide gebleven, en eindelijk Prins Willem van Oranje door de hand eens moordenaars, voor Nederlands Godsdienst en vrijheid het leven lieten?

(††) Het ſchijnt dat de Prins van Oranje, die toen hij ten jare 1567 ten lande uitweek zich nog alleenlijk als een beſchermer der verdrukten om der Godsdienst wille, maar niet als een aanklever der Hervorming, of belijder der Gereformeerde Godsdienst had gedragen, gedurende zijn verblijf te Dillenburg, en niet zonder den heilzamen invloed van zijnen broeder Graaf Johan aldaar, tot dezen gewichtigen ſtap bepaald werd. Althands het is voor het eerst in den te Dillenburg gedagteekenden lastbrief (A°. 1568) aan Graaf Lodewijk, dat hij de Hervormde leer *het zuiver woord en dienst Gods* noemt, en zich door de ingezetenen dezer landen zoo wel *van wege het Evangelium als de Roomſche Kerke* tot het opnemen der wapenen verzocht verklaart te zijn. Wag. Dl. VI. bladz. 271 en 272.

(§§) *Graaf Johan van Nasſau, dat pas, bewees den Prinſe een broedersproef, ſtellende zijn heerlekijen tot onderpandt, om zoo ſtaatlijk een ſom te vinden, dat al 't geen door Kaizer Karel bij Koning Christiern van Denemark, ofte door Hartogh Karel van Borgonje bij Eduart van Engelandt, hunne verdreeve zwaaghers gedaan was, bij deeze hulpe niet haalen moght.* Hooft. Nederl. Hist. fol. 175.

(***) Hij werd ten jare 1578 tot Stadhouder over Gelderland verkoren. In deze hoedanigheid bracht hij, niet zonder ſmaad en ondank bij velen, grootelijks toe tot de invoering der Hervorming in dat Gewest; en was hij ook elders in de Noordelijke (bij name Utrecht) de rechterhand van den Prins van Oranje, wiens tegenwoordigheid destijds het meest in Brabant gevorderd werd. Hij ſtond van het Gelderſche Stadhouderſchap af ter oorzake van den handel met Anjou, dien hij als Duitsch Rijksvorst niet gunſtig konde zijn (A°. 1581); en bleef de overige vijf en twintig jaren zijns levens vreedzaam zijne Dillenburgſche Staten regeeren.

(*) Met recht werd hij *Hoofd en Directeur van die* zedert zoo vermaarde *Unie* van Utrecht genaamd, welke hij lang had helpen beleiden en voorbereiden, en als Stadhouder van Gelderland het eerst onderteekende. Hij was in dat werk meer dan de rechterhand zijns broeders, die, hoe ook van de noodzakelijkheid eener nadere Unie tusſchen de Noordelijke gewesten overtuigd, op het oogenblik van de ſluiting te Utrecht, nog zeer ijverig bezig was te Antwerpen het althands niet minder geliefkoosd plan eener Unie tusſchen *alle* de Nederlanden, zoo mogelijk, te verwezenlijken. Van daar dat hij zelve niet dan vier maanden later voor zijn perſoon tot de *nadere Unie* toetrad, en ook toen niet met uitſluiting dier meer algemeene, waarvan het ontwerp eerst eenige maanden later geheel verviel. Men vergelijke over deze bijzonderheid de hoogstbelangrijke en uitvoerige aanteekening van VAN WIJN, in de Bijvoegſels en aanmerkingen op Wagenaars VII^de Deel, bl. 248, r. 12.

(†) Graaf Willem Lodewijk, Grave Johans oudſte zoon, Prins Maurits beroemde neef en behuwdbroeder, boezemvriend en wapenbroeder, ontfing bij de belegering van Koeverden (A°. 1580) door een kanonskogel aan het linkerbeen een wonde, waarvan hij zedert levenslang kreupel bleef.

(§) Graaf Adolf de Jonge (een zijnen oudoom Graaf Adolf, die bij Heiligerleê bleef, wel waardige naamgenoot) overleed twee en twintig jaren oud, in de nabijheid van Santen in Kleef, aan eene menigte ontfangene kwetſuren bij gelegenheid dier Luxemburgſche tocht en ſtrijd, welke men onder anderen bij ORLERS (Afkomst en Daden der Graven van Nasſauw) uitvoerig beſchreven kan vinden; (A°. 1608). Deze Adolf was een kleinzoon van Graaf Johan, uit zijnen zoon Graaf Johan den Jonge, die ook de vader was van Johan Maurits, den Gouverneur van Brazilië, en van diens voorganger in het Veldmaarſchalks-ampt, Graaf Willem van Nasſau, die (A°. 1641) voor Gennep een wond in den buik ontfing, en in het daaraanvolgende jaar overleed.

(**) Men zie van Prins Maurits aanſlag en legering te Bislich, den heldenſtrijd der Graven van Nasſau bij die gelegenheid, mitsgaders de doodelijke daarbij ontfangene wond van Graaf Philips, insgelijks een zoon van onzen Graaf Johan, VAN METEREN, Nederl. Hist. fol. 361.

(††) In de loopgraven voor Roermonde ſneuvelde (A°. 1632) Graaf Ernst Casimir, zoo even als de ſtamvader van het huis van Nasſau-Dietz door ons vermeld. Zijn zoon, en opvolger in het Stadhouderſchap van Friesland, Groningen en Drenthe, Hendrik Caſimir I, ſneuvelde (A°. 1640) in Vlaanderen, en werd in Friesland vervangen door zijnen broeder Graaf Willem Frederik, van wiens *Godvruchtig leven en sterven* bijzonderheden opgeteekend zijn bij AITZEMA.

(§§) Als Koning Willem, des grooten Zwijgers achterkleinzoon, zonder kinderen (A°. 1702) overleden was, volgde hem niet ſlechts in den titel en in de rechten van Oranje, maar ook in geheel deszelfs roeping en betrekking tot Holland, mitsgaders alle de geuniëerde Gewesten, de dappere en voortreffelijke, jong en ongelukkig (A°. 1711) omgekomene Prins Johan Willem Friſo op, zoon van Prins Hendrik Caſimir II en vader van Nederlands deugdzamen Erfſtadhouder, Prins Willem den Vierde, onzes Konings Grootvader.

Bericht.

De *Nederlandſche Stemmen* worden voor het aanſtaande halfjaar van November tot Mei met een tweede Deel vervolgd. De inteekeningen, die voor den eerſten November niet zullen ingetrokken zijn, worden beſchouwd als met het tweede Deel verlengd.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.